

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В статті розкривається суть особистісно орієнтованої взаємодії „студент-викладач” як педагогічного явища. Вказані визначальні характеристики суб’єкт-суб’єктних стосунків, які є основою формування майбутнього педагога в нових соціальних умовах.

Ключові слова: особистісно орієнтована взаємодія, гуманізм, особистісна детермінація, комунікативні зв’язки.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Зміни, які відбуваються в політичному, соціально-економічному житті сучасного суспільства, відображаються на розвитку системи професійної підготовки педагогів. У період перебудови українського суспільства відбуваються докорінні зміни моральних цінностей, здійснюється пошук нових соціально-моральних орієнтирів особистістю, що актуалізує проблему формування гармонійно розвиненої, освіченої, громадянсько зрілої особистості, оскільки беззаперечною є істина про те, що основою прогресивного розвитку кожної країни та всього людства в цілому є сама Людина, її моральна позиція, її культура, рівень освіти, професійна компетентність.

Серед провідних гуманістичних тенденцій функціонування та розвитку професійної освіти необхідно виділити особистісно орієнтовану взаємодію „студент-викладач”.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми... Науковцями проведено низку досліджень, у яких розглядалися різні аспекти взаємодії „студент-викладач” у виховному процесі: методологічні засади (Н.П.Волкова, Л.Я.Гордін); формування у виховному процесі гуманних взаємовідносин (Г.П.Васянович, Т.І.Люріна); основи індивідуального підходу до особистості вихованця (І.Д.Бех, М.Ю.Красовицький, М.І.Сметанський). Теоретичні та методичні основи підготовки педагога до виховної діяльності висвітлені у працях І.Д.Бека, О.А.Дубасенюк, Б.С.Кобзаря, Л.І.Міщик, Г.В.Троцько.

Формулювання цілей статті... Мета статті – дослідити сутнісні характеристики особистісно орієнтованої взаємодії „студент-викладач” відповідно до нових умов формування майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу... Нові умови розвитку теорії та практики навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах зумовлюють теоретичний та технологічний розгляд проблеми організації особистісно орієнтованої взаємодії „студент-викладач”. Сучасні реалії визначають завданням вищої педагогічної освіти та підготовки педагога побудову механізму конкурентоспроможності. Для цього край необхідно здійснювати формування та розвиток особистості майбутнього педагога, здатного до творчості, розвитку власної індивідуальності, активного застосування психолого-педагогічних знань, актуалізації моральної позиції, основою якої є гуманістичне сприйняття світу.

Відповідно до положень Концепції особистісно орієнтованої освіти, яка відповідає вимогам адекватності сучасним цінностям та сучасній методології, процес професійно-педагогічної підготовки, перш за все, є процесом становлення особистості педагога, становлення суб’єкта культури. Поряд із тим, гостро постає проблема відбору компонентів змісту процесу особистісно орієнтованої підготовки педагога, яка повинна включати все те, що потрібно майбутньому педагогу для розвитку особистості та особистості вихованців: аксіологічного (введення у світ цінностей та допомога у виборі особистісно-значущої системи орієнтирів), когнітивного (забезпечення різноаспектними науковими знаннями про людину, культуру, історію, природу), діяльнісно-творчого (формування та розвиток різноманітних способів діяльності), особистісного (розвиток рефлексивної здібності, оволодіння способами самопізнання, саморегуляції, самовдосконалення, морального самовизначення, формування життєвої позиції тощо) [2,31].

Особистісно орієнтована взаємодія „студент-викладач”, яка є основою гуманістичної моделі освіти, переносить акцент з когнітивного її компоненту на особистісний, коли знання набувають характеру відношення, а процес оволодіння ними включає студента в критичний аналіз, відбір та конструювання особистісно значущого змісту та способів навчання з опорою на людські цінності, творчу самореалізацію.

У нових умовах виховна діяльність навчального закладу повинна стати змістом, зверненням до сутності життя людини, а особистість майбутнього педагога повинна прагнути – формуватися

як учасник, суб'єкт, творець поступово розвивальних, проникнутих гуманізмом, взаємостосунків, навчальної діяльності, різностороннього духовно багатого спілкування.

Суть становлення особистості полягає в індивідуальному способі реалізації соціально типу, який залежить від активності, самостійності, різноманітності форм включення індивіда в суспільні стосунки.

Індивідуальні якості визначаються тими специфічними життєвими умовами, тією „локальною зоною” соціального існування індивіда, які сприяють безпосередньому формуючому впливу на нього. Саме тому виховна діяльність вищого навчального закладу заключається в пошуку, організації таких формуючих обставин та ситуацій, в яких активною ланкою виступає співтворчість викладача та студента, об'єднаних спільною справою. Не виховний вплив, не окремих педагогічний акт, а формуюча взаємодія – ось що повинно стати умовою, формою, процесом соціально–ціннісного та індивідуально насиченого розвитку студента.

Дещо інший науковий погляд на категорію „взаємодія” (В.А.Сластьонін) не міг не відобразитись на формуванні нового підходу до проблеми підготовки педагогів, широко не застосовуючи розробки суміжних наук.

В філософській літературі взаємодія розглядається як категорія, яка відображає взаємодію різних об'єктів один на одного, на їхню взаємообумовленість (Л.П.Буева, М.С.Каган).

В психології категорія „взаємодія” вивчається в різноманітних аспектах: в руслі теорій стосунків (В.Н.Мясіщев), де окреслений феномен розглядається як в процесі взаємодії особистостей, певним чином спричиняючи вплив один на одного; як один із основних видів діяльності людини, поруч із працею та пізнанням (Б.Г.Ананьєв); як процес сприйняття та розуміння людини людиною (А.А.Бодальов); як специфічна форма спілкування суб'єктів, де проявляється співпраця або протидія (Я.Л.Коломинський) [3,42].

Феномен взаємодії як педагогічного явища інтерпретується в руслі дослідження різноманітних проблем навчання, виховання та освіти, як специфічна форма спілкування в ході цілісного педагогічного процесу, як розвиваюче явище, як умова аксіологічної орієнтованості майбутнього педагога в цінностях освіти, як процес розкриття творчого потенціалу викладача та студента, демократично базу на прийнятті індивідуальних інтересів партнера, як умова актуалізації людської суб'єктивності.

Виходячи із нових концептуальних підходів, необхідно організовувати психологічно багату „зустрічну діяльність”, піклуючись не лише про зовнішню стимуляцію активності студента, а й про „актуалізацію та формування внутрішньої, особистісної мотивації”.

За нашими передбаченнями, сутність нових підходів до процесу виховання майбутніх вчителів визначається діалогом та взаємодією „студент-викладач”, в межах якого відбувається усвідомлення засвоєного матеріалу, що є основним фактором професійної підготовки педагога.

Концепція педагогічної взаємодії відкриває нові широкі перспективи для удосконалення всієї системи вищої професійно-педагогічної освіти. Така взаємодія відрізняється гуманізмом: довіра, співтворчість, актуалізація мотивів, розвиток установок. Сутність її в тому, що студент – суб'єкт змін, співучасник педагогічного процесу (І.Я.Лернер).

Ми дотримуємось визначення „взаємодія” як співпраці, вираженої у формулі „суб'єкт-викладач-суб'єкт-студент”, формами перцептивного взаємозв'язку, взаєморозуміння, взаємопідтримки, взаємодії; способами організації суспільної діяльності; інтеграції теоретичних знань та практичних умінь. Процес взаємодії в цілому розглядався нами як перехід навчального матеріалу на рівень особистісної взаємодії, як цілеспрямований взаємообмін та взаємозбагачення змістом діяльності, досвідом, емоціями, установками.

Ознаками взаємодії на основі співпраці виступають: намагання досягти спільної діяльності; активне позитивне ставлення до сумісної діяльності; взаємозв'язок видів діяльності всіх учасників; здатність досягти результатів; чіткий розподіл функцій, прав та обов'язків, відповідальності; узгодженість дій, низький рівень конфліктності; планомірність діяльності, здатність до керівництва та самоврядування; гуманістичний стиль стосунків (довіра, доброта, взаємодопомога, самостійність).

Виховна взаємодія передбачає, відповідно до наших підходів, діяльність викладача, спрямовану на аналіз зовнішніх об'єктивних умов та реальну побудову атмосфери виховання; набуття студентом виховуючого змісту в якості суб'єктивно необхідного; створення умов для свідомого прояву особистості студента в своїх вчинках, діях, результатах діяльності; відкриття та усвідомлення студентом змісту виховання як внутрішніх якостей власного „Я”. При цьому важливий активний пошук студентом в співпраці з викладачем джерел та шляхів розвитку виховної ситуації, її змісту, що об'єктивно підвищує вимоги до роботи викладача.

Особистісна детермінація означає доброзичливий особистісний фон виховання, внутрішню позитивну мотивацію, готовність до реалізації виховних завдань. В якості посередників у

формуючій взаємодії ми виділили якості особистості студента: ініціативність та активність пошуку рушійних сил розвитку; моральну спрямованість; відповідальність; самостійність (самовизначення, самореалізація студента); задоволеність (розуміння та переживання гармонії своїх потреб, можливостей, очікувань та досягнень; об'єктивну та адекватну оцінку реальних результатів власної діяльності); достоїнство (усвідомлення своєї ролі, особистісного внеску у виховний процес); критичність (здатність передбачити наслідки своїх вчинків та дій в процесі присвоєння виховного змісту, активне усвідомлення та практичне його збагачення).

Не менш важливе місце в системі особистісних взаємостосунків в середовищі співпраці займають комунікативні зв'язки студента з професорсько-викладацьким складом, які мають чітку цільову орієнтацію з опорою на наукові алгоритми послідовних дій викладача та студента в виховній ситуації. Нами визначені основні завдання встановлення, розвитку та стабілізації цих зв'язків: створення відношень довіри між викладачем та студентом; забезпечення співпраці в прийнятті рішень між учасниками навчально-виховного процесу та розвиток творчого потенціалу студента; актуалізація мотиваційних ресурсів навчання, бажання самопрояву та самореалізації суб'єктів в навчальному процесі; удосконалення техніки спілкування, розвиток у викладача особистісних установок, адекватних гуманістичному навчанню; розвиток активності студента.

Реалізуючи функції ефективної педагогічної взаємодії, ми дотримувались наступних принципів: діалогізації, партнерства, персоналізації, індивідуалізації [1,60].

Ситуація виховної взаємодії будувалась нами таким чином, що в ній виразно визначались тенденції, пов'язані із розвитком особистості студента. Прогностичний підхід досягався шляхом розкриття взаємозв'язків між основними психологічними факторами, які безпосередньо впливають на розвиток студента.

Для побудови гуманістичного процесу нами прийняті за основу особистісні установки викладача: „відкритість”, „педагогічний оптимізм”, „опора на позитивне”.

Поетапне розгортання процесу виховної взаємодії „студент-викладач” відображалось на розв'язку завдань: „включення” викладача в діяльність студентів; спостереження за активністю кожного студента; діагностика активності студента, прогнозування її змін та розвитку; організація активного пошуку студентів формуючих ситуацій, які в найбільшій мірі відповідали б настрою відносно самовизначення та самореалізації.

Формою реалізації суб'єкт-суб'єктних стосунків є діалог в руслі соціокультурної концепції М.М.Бахтіна.

Діалог, відповідно до порушеної нами проблеми, виступає як методологічна основа пізнання, а діалогічне пізнання незмінно пов'язувалось з особистісним усвідомленням та оцінкою, за рахунок чого і виникав сам феномен додатковості.

Висновки... Як показало наше дослідження, в практиці виховання студентів переважає позитивізм, який проявляється в орієнтації на повідомленні „готових істин”, намаганні канонізувати думки. Виявлена явна перевага використання у навчально-виховному процесі формальних видів спілкування, коли реально реалізовується функціонально-рольова взаємодія, відчутна обмеженість виховних та освітніх можливостей підготовки спеціаліста. Така ситуація суперечить основній умові організації діалогу-взаємодії особистісно орієнтованих змістових позицій.

Отримані нами дані, при розгляді окресленої проблеми, свідчать про те, що викладачі досить скептично оцінюють необхідність використання діалогу у навчально-виховному процесі. Більша частина опитаних висловила сумніви щодо можливостей організації діалогу (близько 70% з числа опитаних), що дає підстави для ствердження того, що викладачі не завжди готові до організації та проведення такої форми роботи.

Діалогічне включення викладача та студента ми реалізовували, наповнюючи освітній процес різноманітними прийомами персоніфікації, викладаючи зміст не від першої особи, змінюючи статус студента, при якому він виступав як „генератор ідей”, „рецензент”, партнер тощо.

Педагогічна та емоційна підтримка нами була організована в двох напрямках: загальна підтримка (доброзичливе ставлення до всіх студентів, позитивна оцінка їх досягнень тощо) та індивідуально-особистісна підтримка (тактичний вияв особистих проблем, допомога студенту тощо).

Таким чином нам вдалось перебороти рольову одноманітність, сформувати досвід співпраці, колективної діяльності. На якість діалогу вплинула задоволеність обраною спеціальністю та ходом підготовки до професійної діяльності. Головним визначальним фактором виявилось зняття жорстких управлінських регламентацій та обмежень, надання студентам більшої самостійності в процесі їх професійно-педагогічної підготовки у вузі.

Одним із визначальних завдань сучасного процесу професійної педагогічної освіти є розвиток у студентів потреби в постійному саморозвитку, активності, творчості. Професійний розвиток стає невід'ємною частиною становлення майбутнього педагога, в основі якого лежить взаємодія „студент-викладач”.

В дослідженні нами розкрито суть особистісно орієнтованої взаємодії „студент-викладач” як педагогічного різноаспектного явища: процес розуміння людини людиною; форма спілкування суб'єктів та прояв при цьому співпраці; специфічна форма спілкування в освітньому просторі; процес розкриття творчого потенціалу студентів та викладачів.

Важливе місце в процесі підготовки майбутнього педагога займають комунікативні зв'язки студентів та викладачів. Акцент при цьому перенесений на партнерство „студент-викладач”, а характер стосунків визначений як суб'єкт-суб'єктний. Головним завданням викладача вузу стала допомога та підтримка студента не тільки як майбутнього спеціаліста, але й як особистості, сприяння створенню атмосфери поваги та свободи. Особливу роль зіграли особистісні установки викладача (відкритість, впевненість в можливостях студента, опора на позитивне). Основною формою взаємодії виступив діалог.

Розглядаючи проблему особистісно орієнтованих взаємостосунків між студентом та викладачем, можна зробити висновок, що окреслені нами технологічні підходи до взаємодії „студент-викладач” сприятимуть активному розвитку особистості майбутнього педагога, характерними якостями якої стануть: здатність до вибору життєвих принципів, відповідальність за свої слова та вчинки, самостійність, ініціативність, творчість, володіння собою та словом, саморозвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества. – К.: Освіта, 1991. – 110с.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
3. Болюбаш Я.Я. Розвиток педагогічної освіти України в сучасних умовах // Вища педагогічна освіта, наук.-метод. зб., вип.17. – К.: Вища шк., 1994. – С.10–21.
4. Зязюн І.А. Формування особистості радянського вчителя. – К.: Т-во „Знання”, 1989. – 42с.
5. Кремень В. Філософія освіти ХХІ ст. // Освіта. – 2002. – № 58. – С.2.
6. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998. – 285 с.
7. Троцько Г.В. Професійно-педагогічна підготовка студентів до виховної роботи в школі. – Харків, 1995. – 264с.

Анотація

И.П.Ящук

Особенности педагогического взаимодействия в условиях гуманизации учебно-воспитательного процесса высшего учебного заведения

В статье раскрываются характеристики личностно ориентированного взаимодействия „студент-преподаватель” как педагогического явления. Указанные характеристики субъект-субъектных отношений являются основой формирования будущего учителя в новых социальных условиях.

Ключевые слова: *личностно ориентированное взаимодействие, гуманизм, личностная детерминация, коммуникативные связи.*

Summary

I.P.Yaschuk

The peculiarities of the pedagogical interaction under conditions of humanization of the educational process of a higher educational institution

The essence, structure and logics of the students' educational activity, which occupies the leading place in the preparation of a highly qualified teacher are analysed. The complex of the pedagogical conditions of the educational activity, which benefits the professional formation of a student is proposed.

Key words: *personally-oriented interaction, humanism, personal determination, communicative links.*

Дата надходження статті до редакції

„7” лютого 2007р.